

Абасова А.С., Нарынбек уулу К.

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДАГЫ ДЕН СООЛУКТУ ЧЫНДОО ТУРИЗМИНИН ӨНҮГҮШҮ

Абасова А.С., Нарынбек уулу К.

РАЗВИТИЕ ЛЕЧЕБНОГО ТУРИЗМА В КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

A.S. Abasova, Narynbek uulu K.

DEVELOPMENT OF MEDICAL TOURISM IN KYRGYZ REPUBLIC

УДК: 91:796.5. (575.2)

Бул макалада Кыргыз Республикасындагы ден соолукту чыңдоо туризминин өнүгүшүнө өбөлгө болгон ресурстар тууралуу жана эс алуу үйлөрү, курорттору боюнча сунуштама жазылды. Өлкөдөгү рекреациялык туризмдин мүмкүнчүлүктөрү өтө жогору. Ал курорттук ресурстарды изилдөө жана анын рационалдуу колдонулушу боюнча сунушту иштеп чыгуу Республика үчүн чоң мааниге ээ жана курорттук иштин өнүгүшүнүн перспективдүүлүгүн аныктайт. Ошону менен катар эс алуучуларга жана дарылануучу бейтаптарга көрсөткөн туура багыттагы дарылануу процедуралар чоң ролду ойнойт. Эффективдүү, көп убакытка туруктуу болуп берген натыйжалар же ийгиликтүү дарылануу, ден соолукту чыңдоо туризмдин негизги максаттарынын бири болуп саналат. Тажрыйбадан өткөн, заманбап медициналык тейлөөлөрдү көрсөткөн, талаптарга жооп берген курортторубуз абдан көп. Анын ичинен балдардын жайкы лагерь, пансионаттары, чоңдор үчүн эс алуу санаторийлер абдан көп. Бирок бул иште көрүнүктүүлөрүн гана жазып, керектүү маалыматтарды гана берген мүмкүн болду.

Негизги сөздөр: курорттук ресурстар, потенциал, рекреация, минералдык суу, туристтик индустрия, ландшафт, рекреациялык зона, парафин, спелеотерапия, метеорологиялык станция.

В данной статье рассматриваются ресурсы, которые являются предпосылками развития лечебного туризма в Кыргызской Республике и дается рекомендация о курортах и домах отдыха. В стране возможности рекреационного туризма очень высокие. Разработка рекомендации об исследовании курортных ресурсов и его рациональное использование для Республики имеет большое значение и определяет перспективность развития курортного дела. А также правильно направленное медицинское лечение играет большую роль в эффективности лечения больных. Устойчивый результат лечения или успешное лечение является одним из главных целей лечебного туризма. У нас очень много курортов имеющих многолетний опыт, современное медицинское обслуживание и отвечающие на все требования. Среди них есть пансионаты и детские лагеря, которые работают только в летний сезон. Санатории лечебного характера работают круглый год. Но в данной работе

написано только о самых известных курортах и санаториях при возможности.

Ключевые слова: курортные ресурсы, потенциал, рекреация, минеральная вода, туристическая индустрия, ландшафт, рекреационная зона, парафин, спелеотерапия, метеорологическая станция.

This article discusses resources that are prerequisites for the development of medical tourism and gives advice on resorts and holiday homes. Recreational tourism opportunities in the country are very high. Development of recommendations on the study of resort resources and its rational use for the republic is of great importance and determines the prospects of development of resort business. As well as properly targeted medical treatment plays a large role in the effectiveness of treating patients. We have a lot of resorts with many years of experience, modern medical care and meeting all requirements. Among them there are boarding houses and children's camps that work only the summer season. Health resorts work year round. But in here it is written only about the most famous resorts where possible.

Key words: resort resources, potential, recreation, mineral water, tourism industry, landscape, recreation area, paraffin, speleotherapy, meteorological station.

Кыргыз Республикасындагы ден соолукту чыңдоо туризмдин өнүгүшү.

Туризм Кыргыз Республикасынын экономикасында маанилүү делген тармактардын бири катары саналат. Өлкөнүн курорттук ресурстарын изилдөө жана анын рационалдуу колдонулушу боюнча сунушту иштеп чыгуу Республика үчүн чоң мааниге ээ жана курорттук иштин өнүгүшүнүн перспективдүүлүгүн аныктайт. Азыр өлкөбүздүн туристтик индустриясында жергиликтүү туризмдин башаты болуп келе жаткан ден соолукту чыңдоо туризми жакшы өнүгүп келе жатат. Себеби ага жаратылыш потенциалынын жана улуттук баалуулуктарынын өбөлгө болушу менен түшүндүрүлөт. Бул тармак ошондой эле калкты жумуш орду менен камсыз кылып, инвестициялык салымдардын көбөйүшүн шарттайт.

Биздин өлкөнүн 95%ы деңиз деңгээлинен 1,5 миң метр бийиктикте жайгашкандыктан, өзгөчө тоолуу климатка ээ. Ошондой эле бул Кыргызстандын эң негизги туристтик-рекреациялык жетишкендиги болуп саналат. Ошону менен катар аймакта 250дөн ашык минералдык суулардын болушу жана дары баткактардын чыккан жерлерин кошумчалоого болот. Натыйжада Республиканын ден соолукту чыңдоо туризминин өнүгүшүнө шарт түзүп, санаторий курортторду курууга мүмкүн болгон дагы 80 туристтик жана 100 рекреациялык зонанын бар экендиги белгилүү болгон. Ошондой эле азыркы учурда Кыргызстанда 12 Улуттук жаратылыш парктары жана Мамлекеттик коруктар «Сары-Челек», «Ысык-Көл» Мамлекеттик коругу, «Ала-Арча» Улуттук жаратылыш паркы, «Чоң Кемин» Улуттук Мамлекеттик жаратылыш парктары белгилүү [1].

Өлкөбүзгө ден соолукту калыбына келтирүү максатта жакынкы коңшу мамлекеттерден дагы боордош элдер байма-бай келип турушат. Бирок бул көрүнүш, коңшу өлкөлөрүндө биздеги жаратылыш ресурстары жок дегенди түшүндүрбөйт. Мунун негизги себептери биздеги эс алуунун, ден соолукту чыңдоонун финансылык жактан ыңгалуулугу менен, же башкача айтканда арзандыгы жана заманбап медициналык кызмат көрсөтүүлөрү менен түшүндүрүлөт.

Курорттогу ден соолукту чыңдоочу факторлордун бири бул минералдык суулар. Минералдык суу деп, курамында минералдык компоненттердин жана газдын жогорку концентрациясындагы же кандайдыр бир спецификалык курамы бар болгон мисалы, радиоактивдүүгү менен, активдүү реакциясы бар ж.б. сууларын айтабыз. Бул суулар ушундай өзгөчөлүктөрү менен адамдын организминде пайдалуу таасир берет.

Кыргызстандын аймагындагы минералдык суулардын биринчилерден болуп анализдерин тактап жана XIX кылымдын 70-80-жылдарда илимий адабиятка жазып калтырган химик, эмгеги баа жеткис Николай Богданович Тейх болгон. Түркстан генерал губернаторлугунун тоо багыты боюнча химики болуп эмгектенген. Ошондой эле өлкөнүн курортторунун байлыктарына арналган биринчи эмгекти В.А. Александров жазган. Кийин Плотников жана Прокопенконун «Курорты Киргизии» деген эмгегинде метеорологиялык станциялардын байкоосундагы анализдин материалдарынын негизинде, климаттык мүнөздөгү өзүнчө метеорологиялык элементтердин, башкача айтканда абанын температурасын, курчап турган чөйрөнүн нымдуулугун, жаан-чачындын санын, шамалдын ылдамдыгын толук берилген.

Л.А. Чубуков жана Е.И. Ильичеванын ыкмасы боюнча Кыргыз Республикасында курорттук көз караш менен төмөнкүчө бийиктик боюнча Климаттык

зоналарга бөлгөнгө болот: жапыз тоолуу (деңиз деңгээлинен 400-1000 метр), орто бийиктиктеги (1000-2000 метр) жана бийик тоолуу (2000-2500 метр). Ал эми 2500 метрден жогору жайгашкан аймактар курортологиялык максатта колдонулбайт, жагымсыз болуп саналат [2].

Курортто эң көп колдонулуучу ресурстардын бири дары баткак, ылайлар болуп саналат. Чым көндүү баткак органикалык заттардан жана өсүмдүк калдыгынан турат. Кыргызстанда дары баткактар Чүй өрөөнүндө, Жала-Абадда, Ош жана Баткен облустарында жайгашкан. Борбордук Азиянын курорттук аймактарынын ичинен берметүүсү деп Ысык-Көл аймагы саналат. Баардык рекреациялык аймактардын жана туристтик зонанын ичинен эң маанилүүсү деп аталат. Аймагынын 70%ы тоолуу келип, климаты тоолуу климат жана тоолуу-деңиздик болуп саналат. Ошондой эле калган аймактын 30%ын суунун бети ээлеп, тоолуу жана деңиздик мүнөздөгү жумшак, жагымдуу климатты пайда кылат. Ысык-Көл көлү тереңдиги боюнча дүйнөдө Байкал көлүнөн кийинки экинчи оорунду ээлейт.

Ысык-Көл облусунун ден соолукту чыңдоочу, көрүнүктүү курорттору жана санаторийлери: «Көгүлтүр Ысык-Көл», «Кыргыз Деңизи», «Ысык-Көл Аврора», «Чолпон-Ата», «Казахстан», «Тамга», «Жети-Өгүз». Ден соолукту чыңдоочу жана калыбына келтирүүчү комплекс «Кыргыз Деңизи» санаторийи жылдын баардык мезгилинде иштейт. Бир учурда 850 эс алуучуну кабыл алат. Ал жерде эс алуучу медициналык тейлөөнүн баардык түрүн алат. Ошондой эле диагностикалык бөлмөлөрү менен камсыздалган. Дарылоо процедуралары төмөнкү бөлүмдөрдө өтөт: суу менен дарылоо бөлүмү; дары баткак менен дарылоо бөлүмү; гидропатиялык кабинет; суу астындагы душ менен укалоо; физиотерапевтикалык бөлмө; спелеотерапия (туздуу шахта); механикалык укалоо; кол менен укалоо; гинекологиялык оорулар боюнча дарылоо; дары баткактар менен дарылоо; электр жарыгы менен дарылоо; машыгуу залы (ЛФК); парафин менен дарылоо; фито бар; ароматерапия.

Чолпон-Ата санаториясы. Суу ванналары менен бейтаптарга оң таасир берип келе жатат. Ошондой эле физиотерапевтикалык жана медициналык кызмат көрсөтүүлөр менен камсыздалган. Бул жерде жүрөк кан-тамыр системасынын ооруларын, тамаш-аш сиңирүү органдарынын, нерв системасынын гинекологиялык, тери ооруларынын, таянгыч-кыймылдаткыч аппараттарынын ооруларын дарылоого болот.

Ак-Суу курорту. Климаттык дарыланууга ыңгайлуу жер болуп саналат. Ал деңиз деңгээлинен 1950 метр бийиктикте жайгашкан. Аймактын ландшафты абдан кооз, капталдары токой массивдери менен курчалган жана тьянь-шань карагайы, арча ж.б. түзөт.

1896-жылы атайын бейтаптар үчүн ванна кабиналарынын салынышынан түптөлө баштаган. Курорттун климаты тоолуу. Физиотерапевтикалык бөлүмдөр менен камсыздалган. Азыркы учурда нерв системасынын ооруларына чалдыккан жаш балдарды дарылап, жакшы натыйжаларды берип жатат.

Чүй өрөөнүнүн белгилүү «**Ысык-Ата**» курорту термалдык суулары менен таанымал. Анын өнүгүү башталышы 1891-жылга туура келет. Азыркы учурда 800 орундуу, дарыланууга бардык шарттары түзүлгөн курорт болуп саналат. Негизги дарылоо каражаттары «Арашан» деген минералдык суулары. Ошондой эле дары баткактары, парафин менен жабуу аркылуу дарылоо жүргүзүлөт. Андан сырткары физиотерапевтикалык дарылоо ыкмалары колдонулат. Функционалдуу терапия ыкмалары колдонулат, алар: укалоонун түрлөрү, эртең мененки гигиеналык жана дарылоочу физикалык гимнастика ж.б. Төмөнкү ооруларды даарыласа болот: артрит жана полиартрит; ревматоиддик; остеохондроз, остеоартроз; омуртканын остеохондрозу ж.б. нерв системасынын оорулары дагы ийгиликтүү даарыланып келүүдө. Курорттун ичи жагымдуу, тамак-аштары диеталык, үч жолу берилет. Башкы корпусунда медицина кызматкерлери кароодон өткөрүшөт, бейтаптын айтуусуна көңүл буруп дарылануу процедураларын жазып беришет. Ал жерде алгач жүрөк, дем алуу органдарын текшерүү менен, жалпы анализ алышат. Андан соң бейтапты ал жердин процедуралары болот деген уруксат беришет. Бул өз кезегинде бейтаптарга, эс алуучуларга алдын ала кооптуу жагдайлардан сактап, организмнин абалын билүүгө жардам берет.

Ысык-Көл аймагындагы «**Тамга**» курорту Жети-Өгүз районунда жайгашкан. Бишкектен Түштүк-Чыгыш тарапты көздөй 330 км алыстыкта. Өз учурунда бул жерде Советтик Армиянын Куралдуу күчтөр генералитетинин курамы эс алып турушкан. Алардын ичинде космонавтар дагы бар, белгилүү болгон биринчи космонавт-Юрий Гагарин дагы бар. Лазеротерапия, физиотерапевтикалык дарылоонун түрлөрү, суу менен дарылоо ж.б. түрлөрү көрсөтүлөт.

Кыргызстандын түштүк тарабы жайы ысык келип аба ырайы кургак болот, кышкысын абанын температурасы 0° чейин жетет. Орто бийиктиктеги тоолордо күн жакшы тийет, ысык жана кургак аба ырайы түзүлөт. Ал эми 1500–2000 метр бийиктикте аба нымдуу келип, жаан-чачын көп болот. Мындан улам климаттык жапыз жана орто бийиктиктеги тоолордун аймагында аба таза жана көлгө түшүп эс алууга, кундун нурунда ванна кабыл алганга башкача айтканда гелиотерапия менен дарыланууга жакшы шарт түзүп берет. Өзгөчө Ысык-Көлдүн тоо этектеринде жана Фергана өрөөнүндө жылдын аяктарында өзгөчө климаттык жагымдуу шарттар түзүлөт. Фергана өрөөнүнүн

климатын Түркменистандагы «Байрам-Али» белгилүү климаттык курорту менен салыштырууга болот. Бул аймакта күндүн нурунун жетишээрлик тийип жана андагы түндүктөн келген муздак аба массаларын курчаган тоолор тосуп калат. Фергана тоо кыркасынын этектеринде 2000 метр бийиктиктеги тоо этегинде климаттык курорттук маанидеги жерлер бар. Чаткал жана Фергана тоо кыркаларында кеңири тараган жазы жалбырактуу токойлор, бадалдар оорун алган. Арстанбап, Сары-Челек, Жазы, Кара-Алма ж.б. алыска таанымал өрөөндөр менен белгилүү. Бул аймактагы климат өзүнүн жаңгак токою менен, ландшафтынын өзгөчөлүгү менен, минералдык суулары, дары баткактары менен рекреациялык мекемелерди салууга жана түштүк аймактарда жашаган элге эс алуугу жакшы шарт түзүп берет. Кыргызстанда тамак-аш сиңирүү органдарынын дабасын тапкан курорттордун бири бул «**Жалал-Абад**» курорту болуп саналат. Ал өзгөчө минералдык суусу менен белгилүү. Ичеги-карын ооруларында, тамак-аш сиңирүү системасынын, тери ооруларында жакшы натыйжаларды берет. Курорт 1886-жылы официалдуу курорт деп аталган. Жайкы мезгилде 250 адамды кабыл алганга мүмкүнчүлүгү бар. Эс алуучуларга жана бейтаптарга көрсөткөн процедуралары төмөнкүлөр: Минералдык суу менен ванналар, баткактар менен жабуу аркылуу дарылоо, парафин менен дарылоо, гинекологиялык ооруларды дарылоо, дарылык касиетке ээ душтар, дарылык укалоо, мануалдык укалоо, ийне сайуу аркылуу дарылоо. Диагностикалык атайын бөлүмдөрү бар.

Арстанбап – эс алуу үйү. Жала-Абад облусунун Базар коргон районунда, шаардан 60 км алыстыкта, Бабаш-Ата тоосунун этегинде 1700 метр бийиктикте жайгашкан. Республиканын эң кооз Арстанбап өрөөнүндө, жаңгак токоюнун арасынан орун алган. Ал жерде грек жаңгагы, жапайы алманын түрлөрү, алча, алмурут, өрүк, шабдаалы, мисте, карагат, ит мурун жана дарак, бадалдардын түрлөрү өсөт. 1980-жылы ачылган. Жайы күн тийип жылуу, июль айынын орточо температурасы $+20^{\circ}\text{C}$ түзөт. Кышы жумшак, январь айынын орточо температурасы -3°C түзөт. Жылдык жаан-чачындын саны - 1000 мм. Күндүн тийүү сааты боюнча жылына - 2800 саат. Абасынын нымдуулугу 40% түзөт.

Ош эс алуу үйү Ош шаарынын чыгыш тарабында деңиз деңгээлинен 1175 метр бийиктикте жайгашкан. 150 орундуу жай мезгилинде гана иштейт. Июль айынын орточо температурасы $+26,8^{\circ}\text{C}$ түзсө, январь айынын орточо температурасы $-20,5^{\circ}$ Сга чейин барат, бирок кээ бир учурларда. Ак-Буура суусунун боюнан келген шамал абаны бир аз салкын кармайт.

Көп жылдык эффективдүү дарылоолордун негизинде Кыргызстандын курорттору өлкө ичинде гана

эмес, жакынкы коңшу мамлекеттерге чейин аты чыгып, азыркы учурда туристтерди, бейтаптарды кабыл алууда. Дарылоонун негизги түрлөрү болуп дем алуу органдарын дарылоо, жүрөк кан-тамыр системасын, таянгыч-кыймылдаткыч аппаратын, кан айлануу жана нерв системасын, гинекологиялык ж.б. ооруларды дарылоо болуп эсептелинет.

Эгерде Кыргызстандын аймагындагы курорттордун дарылоо жыйынтыктарын, КМШ өлкөлөрүнүн курортторундагы көрсөткүчтөр менен салыштырсак Нальчик, Кисловодск, Сочиден кем калышпайт. Курорттогу эс алган, дарыланган адамдардын берген көрсөтмөлөрү боюнча курорттогу дарылануу процедураларына кеткен чыгымдар, алып жаткан натыйжаларга татыктуу. Ошондой эле атайын байкоолорго таянсак курортто эс алып же атайын процедураларды кабыл алган адам өзүнүн оорусун унутуп, кадимки эмгекке кайтып, ишмердүүлүгү жогорулаган.

Биз адамдар күнүмдүк тиричиликке алаксып, ден соолугубузду убагында сактап кала албаганыбыз өкүндүрөт. Эмгек эргүүсүнө чыкканда да ден соолукту чындоонун түрлөрүнө маани бербейбиз. Курорттук эс алуу же ден соолукту чындоо адамдын денесинин оорусун гана айыктырып дарылабастан, психологиялык абалына дагы таасир берет. Ал жердин пейзажы, кооздуулугу адамды алаксытып, жаңы күч кубат менен кайтуусуна шарт түзүп берет.

Жалпы медициналык натыйжалуу көрсөткүчтөр төмөнкүдөй сунушту күбөлөндүрүшөт: Кан айлануу системасын жана дем алуу, нерв системасын Чолпон-Ата курортунда; ал эми тамак сиңирүү органдарын, таянгыч-кыймылдаткыч аппараттарын, заара бөлүп

чыгаруу системасын Жалал-Абад курортунда дарыла-са туура болоорун. Ал эми сөөк-булчуң, нерв система-сы, тамак сиңирүү органдары жана гинекологиялык ооруларды Жети-Өгүздө, таянгыч-кыймылдаткыч аппаратынын ооруларын Жыргалаңда, жүрөк кан-тамыр системасынан, инфаркт орууларынан жапа чеккендер – климатологиялык санаторий болгон «Кыргызстан» санаториясында дарыланса болот. Курорттордо дары-лануу, анын натыйжасын узак убакытка уланышын кааласаңыз туура багыт менен тандалган курортко баруу сунушталат. Курорттук дарылануунун белги-лүү түрүн аныктаган соң, курортология жана физио-терапия боюнча Кыргыз Илимий Изилдөө Институту-нун кызматкерлери тарабынан жүргүзүлгөн көп жыл-дык илимий-изилдөө иштеринин негизинде иштелип чыккан медициналык сунуштарга жана каршы көр-сөтмөлөргө таянуу керек.

Адабияттар:

1. Адамкулов Д.А. Природные богатства Кыргызстана и использование их в лечебно-оздоровительно-туристических целях. - Бишкек, 2005.
2. Молдоташиева И.К. Прошлое, настоящее и будущее курортологии и восстановительной медицины. - Бишкек, 2007.
3. Алымкулов Д.А. Кыргыз жергеси ден соолуктун булагы. - Бишкек: «Кыргызстан», 1992. - 135 с.
4. Шаханова А.М., Кочербаева А.А. Современное состояние сферы туризма в Кыргызской Республике: Основные проблемы и перспективы. / Республиканский научно-теоретический журнал «Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана», №1.- Бишкек, 2018. - С.91-94.
5. www.sayakat.kg/ru/pansionaty/pansionaty-po-kyrgyzstan.u.html

Рецензент: к.геогр.н., доцент Осмонбекова Р.Б.